

model funkcie frazémy ako **ustáleného** obrazu konkrétnych a frapantných životných, telesných, duševných a vecných situácií, dejov, javov a vlastností, ktorý výstižnejšie a pregnantnejšie vyjadruje a hodnotí typické, spravidla ťažko zachytiteľné životné a ľudské situácie, javy, činy, ich pohnútky, príčiny, následky, okolnosti, problémy, ľudské a vecné vzťahy a vlastnosti, a to s osobitným expresívnym a citovým zaujatím hovoriaceho, s prípadným ironickým, komickým a napokon aj estetickým vyznením. Toto vymedzenie v Mikovom chápaní zachytáva 'ustálený obraz' ako základ frazémy a zdroj jej funkcie, funkciu frazémy (vyjadrovačiu a výpovednú), vecný denotát frazeologických jednotiek ako ich vlastný, cieľový význam a pridružené funkčné aspekty (expresívnosť, citovosť, ironia, komika) (Miko, 1989, s. 107). V Slovníku ruskej frazeologickej terminológie (Slovar russoj frazeologičeskoj terminologii, 1992, s. 89) sa uvádza definícia, podľa ktorej frazeologická jednotka je a) relatívne **ustálené**, reprodukovateľné, expresívne spojenie lexém s (spravidla) celostným významom, b) **ustálené** spojenie slov s obohatenou (осложненной) sémantikou, ktoré sa netvorí podľa generatívnych štruktúrno-sémantických modelov voľných spojení, c) jazykova jednotka, ktorá je produktom frazeologizácie, v jazyku reprodukovateľná v ľubovoľnom rečovom akte ako hotová jednotka so zložitejšou organizáciou než slovo.

Vo všetkých troch definíciách — ako aj u ďalších autorov (napr. Mlacek, 1984; Skladaná, 1993) — je explicitne uvedená ako základný, vždy prítomný kategoriálny príznak **ustálenosť**. Tieto definície frazeologickej jednotky s využitím príznaku ustálenosti možno úspešne aplikovať predovšetkým v synchronnom výskume frazeologického systému. Historický frazeologický fond, ktorý je predmetom nášho záujmu, je špecifický, čo si vyžaduje aj modifikovaný prístup. Ak sa pri súčasnom frazeologickom fonde tenduje k jeho tezaurovitému spracovaniu, možnosti poznania historického frazeologického fondu úplnosť spracovania vylučujú.

Historický jazykový fond slovenčiny, ktorý je predmetom súčasného výskumu a spracovania (primárne so zameraním na Historický slovník slovenského jazyka, sekundárne na rozličné špecifické, zatiaľ väčšinou parciálne výskumy), predstavuje kartotéka vybudovaná na základe úplnej alebo výberovej excerptie písomných pamiatok predovšetkým z 15 — 18 storočia. Rozsah tejto kartotéky neurčuje ohraničený kánon textov — vzhľadom na široké časové vymedzenie vzniku analyzovaných písomností a aj geopolitické začlenenie slovenského jazykového prostredia v čase, keď tieto písomnosti vznikali, by bolo stanovenie konečného kánonu textov ohraničujúce a ochudobňujúce. Na základe tejto historickej kartotéky vzniká sekundárna kartotéka frazeologického materiálu, ktorá zákonite tiež predstavuje iba časť reálneho historického frazeologického fondu — je teda vzhľadom na pred-

pokladaný dobový repertoár frazeologizmov neúplná. Ďalšie ohraničenie materiálu predstavuje aj fakt, že písomné pamiatky zväčša nie sú výraznejšie nasýtené frazeologizmami (čo, samozrejme, neplatí všeobecne). Výdatným zdrojom frazeologického materiálu by boli iste ústne prejavy, čo však je pri budovaní historického (jazykového) fondu absolútne irelevantné. Z tohto všetkého vyplýva, že na analýzu frazeológie z 15 — 18 storočia máme k dispozícii objektívne len oklieštenú materiálovú bázu.

Fragmentárnosť dochovaného materiálu spôsobuje, že v historickom fonde nenastáva, resp. nastáva len zriedkavo moment opakovania rovnakej frazeologickej jednotky, pričom opakovanosť — aj synchronne — je potvrdením, dôkazom ustálenosti ako jedného zo základných kategoriálnych príznakov frazeologizmu. Podľa F. Čermáka čím je frazéma frekventovanejšia, tým je ustálenejšia a tým je menšia aj pravdepodobnosť výskytu jej variantov (Čermák, 1992, s. 47). Ďalej hovorí, že „význam komponentu, tj. samostatného komponentu a tým i tento komponent sám lze stanovit pouze na základě dostatečné analogie v opakovaném výskytu, na tomto základu stojí všechny jazykové jednotky včetně slov“, teda „izolovaný a tedy neanalogický výskyt neznamená v jazyce nic“ (c. d., s. 49). Z uvedeného vyplýva, že ak chceme frazeologickú jednotku formálne a sémanticky presne vymedziť, potrebujeme na to jej dokázateľne opakované používanie (použitie) v jazykových prejavoch. Pokiaľ však jednotka v texte nefunguje, nepoužíva sa opakovane, nemôžeme ju presne identifikovať a jej **ustálenosť** môžeme len predpokladať. Tým vzniká jeden z najmarkantnejších problémov pri identifikácii (verifikácii hypotetických) frazeologických jednotiek v historickom jazykovom fonde, najmä pri ich odlíšení od metafor, čiže pri odlíšení obraznosti **ustálenej** od obraznosti aktuálnej. Pretože „frazém je ve většině případů — což je poznámka diachronní — jen špecifickým pokračovaním existence metafor v jazyce, které se v něm ujaly a zůstaly v něm, protože metafora má v jazyce univerzální výskyt“ (Čermák, 1992, s. 47). V slovenskej frazeologickej teórii rieši tento problém J. Skladaná, ktorá podáva zatiaľ najkomplexnejší obraz historického frazeologického fondu slovenčiny. V zásade predkladá dva určujúce smery, ktorými sa možno pri verifikácii hypotetických frazém uberať. Prvým je súčasné jazykové vedomie, v ktorom doposiaľ funguje daná frazeologická jednotka v nezmenenej podobe, resp. minimálne zmenená. Druhé riešenie sa realizuje na osi ustálenosť — variantnosť, variantnosť sa podľa J. Skladanej vzťahuje iba na formálnu stránku, a teda obsah frazémy, jej celostný význam musí zostať zachovaný (Skladaná, 1993, s. 31). Takto možno sledovať istý štruktúrno-sémantický model frazém, pre ktorý je typický jeden sémantický príznak vyjadrený rozličnými spôsobmi. Potom na základe viacerých variantov slovného spojenia s totožným významom, ktoré prislúchajú do jedného štruktúrno-sémantického